

چشم‌اندازی به تأثیرات تمدن باستانی ایران در کامبوج

حضور نشانه‌های هندوایرانی در میراث‌های فرهنگی، زبانی،
افسانه‌ها و دیگر باورهای کهن در جنوب شرقی آسیا

شهاب ستوده‌نژاد

پژوهشگر میهمان علوم انسانی دانشگاه چیانگ مای، ۲۰۰۰-۲۰۰۱

اشاره

کاربرد اصطلاح جغرافیایی جنوب شرقی آسیا، نماد اشاراتی به کامبوج، لائوس، ویتنام، تایلند، برمه، مالزی، برونئی، اندونزی، سنگاپور و فیلیپین است (فیشر، ۱۹۶۴: ۱۰-۳). موقعیت جغرافیای سیاسی سرزمین کامبوج در عصر حاضر، به شرح زیر است: این کشور از سمت شمال و غرب و جنوب با تایلند، از سمت شرق با ویتنام، و از نواحی شمالی با لائوس هم‌مرز است. کامبوج به خلیج سیام و آبراه‌های ویتنام دسترسی دارد (غوش، ۱۹۶۰: ۲۱). لفظ کامبوج، تلفظی فرانسوی است. نام باستانی این کشور، کمبوجا وابسته به لفظ افسانه‌ای کمبو است؛ و تأثیرات آمیخته به باورهای هندی، بیانگر کاربرد و حفظ این لفظ باستانی در کتیبه‌ها و متون کهن کامبوج است (بریگز، ۱۹۹۹: ۱۱).

مقدمه

با اینکه در متون تاریخی باقیمانده در ایران و کشورهای جنوب شرقی آسیا اشارات چندان دقیقی به روابط دیپلماتیک مابین ایران و ممالک آن منطقه از قاره آسیا در عصر باستان نشده است، تجارت راه‌های ابریشم، آبراه‌های دریایی را نیز شامل می‌شد. کشتیرانی ایرانیان از عصر هخامنشی به بعد، به دادوستد از راه دریا منتهی شده است. در منابع غربی به تجارت دریایی مابین خلیج فارس و آبراه‌های هند از عهد باستان تا دوران بودایی اشاره شده؛ ضمن اینکه دامنه این مبادلات بازرگانی احتمالاً از سده چهارم پیش از میلاد به بعد از طریق شبه‌قاره به جنوب شرقی آسیا نیز می‌رسیده است (غوش، ۱۹۶۰: ۳۰). میزان این حضور دریایی در راه‌های دریایی بعد از عصر اشکانی، در دوره ساسانیان، به چنان وسعتی رسید که کشتی‌های ساسانی از طریق اقیانوس هند و خلیج بنگال به سوی جنوب شرقی آسیا در بنادر مالزی و سیام و ویتنام لنگر می‌انداختند و به چین و دیگر شهرهای بندری خاور دور می‌رسیدند.

در این پژوهش که بر مطالعات عینی در ممالک جنوب شرقی آسیا مبتنی است، به ویژگی‌های اسطوره‌ای و فرهنگی که در ابعاد متفاوت از طریق ورود اقوام ایرانی به این منطقه آسیا رخنه کرده و در فرهنگ و هنر و زبان و اعتقادات آنها ادغام شده است، اشاراتی هست.

تجارت دریایی ساسانیان و روابط فرهنگی ایرانیان با ممالک خاور دور

سابقه روابطی که ایران با خاور دور و خصوصاً با چین داشته است، به پیش از عهد هخامنشیان باز می‌گردد (مانیر، ۱۹۹۰: ۲۷-۴۷)؛ و با اینکه تجارت دریایی هخامنشیان از خلیج فارس و اقیانوس هند تا مصر و دریای مدیترانه امتداد داشته است (ناردو، ۱۳۷۹: ۴۵ و ۶۱-۶۰)، از این تجارت زیاد نمی‌دانیم. در دوره اشکانیان نیز روابط ایران و خاور دور، به مانند دوره پیشین، به روابط با چین از راه خشکی محدود است تا وقتی که مهرداد دوم سفیر چین را پذیرفت (ستوده‌نژاد، ۱۹۹۶: ۲۷-۴۲) و حتی به یک فرستاده دربار چین اجازه داد تا در خلیج فارس و اقیانوس هند به یک سفر دریایی برود (وارمینگتون، ۱۹۷۴: ۸۶).

تجارت دریایی اشکانیان از سال اول میلادی، شمال شرقی شبه جزیره عربستان در دریای عرب را در برمی‌گرفت که بعدها این منطقه قلمرو دریایی ساسانیان را نیز شامل شد (ری، ۱۹۹۴: ۶۴). اما نفوذ گسترده اشکانیان و وسعت بیشتر سرزمین‌های حوزه تسلط آنها، راه‌های جاده ابریشم را نیز فراگرفت: کالاهای لوکس و تجملی چین از طریق جاده‌های مسیر این بزرگراه تجارتي، به طرف سرزمین‌های زیر سلطه رومیان حمل می‌شد؛ سرزمین‌هایی که در دوره اشکانی زیر کنترل ایران بود و «اشکانیان در این میانه نقش واسطه و دلال را ایفا می‌کردند» (ناردو، ۱۳۷۹: ۱۳۰). علت این بود که اشکانیان (پارتیان) به چین اجازه نمی‌دادند از طریق قلمرو زمینی و یا دریایی ایران مستقیماً با امپراتوری روم روابط داشته باشد (ژلتز، ۱۹۷۰: ۲۵-۲۰)؛ هر چند که نفوذ و قلمرو دریایی چین در منطقه جنوب شرقی آسیا به‌ویژه در منطقه‌ای که شمال ویتنام را در برمی‌گرفت، به چین فرصت داد تا بکوشد مستقیم با روم تجارت کند که تنها نشانه آن پیداشدن سکه‌های امپراتوران رومی در منطقه جغرافیای ویتنام است (وارمینگتون، ۱۹۷۴: ۱۳۰؛ نیز نک. ستوده‌زاد، ۱۹۹۶: ۲۶-۳۱).

در واقع اکثر نشانه‌هایی که نمایانگر نفوذ فرهنگی و بنابراین حتی باورهای اسطوره‌ای و زبانی و ادبی ایرانی در سرزمین‌های جنوب شرقی آسیا است، به دوره فرمانروایی خاندان ساسانی تعلق دارد و نشانه‌هایی است که از طریق متون تاریخی و یافته‌های باستان‌شناسی و مطالعات استوار بر آنها، نمایانگر ارتباطاتی جالب توجه بین ایران باستان و تمدن‌های جنوب شرقی آسیا است که در نهایت حکایت از یک عصر طلایی در روابط فرهنگی و تجاری ایران با مردم و فرهنگ‌های جنوب شرقی آسیا دارد که با حرکت و رسیدن کشتی‌ها و دادوستدهای دریایی عصر ساسانی با خاور دور مرتبط است.

متون تاریخی خاور دور در چین، اشاراتی به حضور دریایی ایران در آب‌های جنوب شرقی آسیا در قرن سوم میلادی دارند (ریکس، ۱۹۹۲: ۱۱۲-۱۱۱). در تواریخ خاندان سلطنتی لیانگ، موسوم به لیانگ - شو^۱، به روابط دیپلماتیک بین اتحادیه سلاطین کشور بندری تون - سون^۲ و ایران و هند اشاره شده است (همان)، بدین

توضیح دقیق که از پنج سلطان‌نشین اتحادیه تون - سون، آنها که در منطقه غرب این اتحادیه قرار دارند، با کشور ان-شی^۱ و یا پارتیان اشکانی، و تی‌ان - چو^۲ و یا حکومت شمال هند ارتباطاتی دارند (چکاراواتی، ۱۹۹۵: ۱۴-۱۰). نویسنده تواریخ لیانگ - شو مردی به نام یائوسی لی^۳ بود که تاریخ فوت او ۶۳۷ میلادی ذکر شده است (ویکس، ۱۹۹۲: ۲۲). این مورخ چینی در این تواریخ به ورود و خروج پی‌درپی تجار خارجی از شهرهای بندری چین به طرف بنادر جنوب شرقی آسیا اشاره کرده است (همان).

از نظر جغرافیایی، اتحادیه پادشاهان تون - سون، در ادوار دوّم و سوّم میلادی، در آبراه‌های بنادر جنوبی برمه و سواحل و کرانه‌های مالزی تمرکز داشته است (همان، ص ۱۱۲). محققان متخصص در مطالعات جنوب شرقی آسیا، از جمله رابرت ویکس، نظریه ارائه داده‌اند که تون - سون تلفظ چینی نام دون - سون^۴ - عنوان اتحادیه اقوام بومی جنوب شرقی آسیا از یک تمدن باستانی موسوم به مون^۵ - است (همان، ص ۱۱۲-۱۱۱)، که سرزمین‌های قلمرو حکومت آنها، مناطق میانه تایلند و جنوب برمه را شامل می‌شده است (همان، ص ۱۱۱).

ویکس تأیید می‌کند که تواریخ خاندان سلطنتی لیانگ^۶ در چین به موجود بودن روابط بین ان‌شی، یا اشکانیان، در اولین دهه‌های میانی قرن سوّم میلادی، با دون - سون اشاره داشته است (همان، ص ۱۱۲). اینکه ایران در منطقه فرهنگی تایلند نفوذ داشته، با نشانه‌های باستان‌شناسی متعدد به اثبات رسیده است؛ به ویژه اینکه دوره نفوذی تمدن مون که شامل مناطق میانه تایلند بوده، به عصر دواراوتی^۷ شهرت داشته و شکسته‌های سفالین ساسانی که در شهر لوپ بوری^۸ در میانه تایلند پیدا شده، متعلق به همان دوره تاریخی دواراوتی است که به قرون هشتم و نهم میلادی - دوره ظهور فرهنگ سیامی به جای فرهنگ کنار رفته قوم مون - ربط داده شده است (ستوده‌نژاد، ۱۹۹۸: ۱۷-۱۳).

1. An-hsi

2. T'ien-chu

3. Yao Silian

4. Dun-sun

5. Mon

6. Liang

7. Dvaravati

8. Lopburi

کاوشگران جنوب شرقی آسیا در مورد یافته‌شدن اشیای قدیمی در بنادر باستانی، به پیداشدن سکه‌های نقره‌ ساسانی در سواحل جنوبی تایلند در منطقه یَرَنگ^۱ اشاره کرده‌اند؛ که تاریخ آنها به قرن پنجم میلادی ربط داده شده است (همان). این یافته‌های باستان‌شناسی به نفوذهای تجاری و در عین حال فرهنگی و هنری ایران عهد ساسانی در این منطقه اشاره دارد. شواهدی نیز وجود دارد که حاکی از حفظ و تداوم اسلوب و روش‌های کوزه‌گری به سبک ایرانی و الگوگیری از طراحی‌های نقش‌های ساسانی در جنوب شرقی آسیا از دوره ساسانی و متداوماً تا قرن یازدهم میلادی است (دی کوکر، ۱۹۸۷: ۱۳).

نقش واسطه‌گری ویتنام در ارتباطات فرهنگی، زبانی و ادبی اقوام «هندو-ایرانی» و اریئه تمدن باستانی ایران در کامبوج

یکی از موضوع‌های حائز اهمیت و درخور توجه درباره حضور ناوگان‌های تجاری ایران در عهد ساسانی در آبراه‌های جنوب شرقی آسیا در قرن سوم میلادی، نفوذهای سیاسی و فرهنگی و تجاری یک پادشاهی مقتدر به نام فونن^۲ واقع در جلگه‌های رودخانه مکونگ^۳ در آن ناحیه هندوچین و یا ماچین که آن را ویتنام نامند، است.

اگر اشاره تواریخ لیانگ - شو در مورد ایجاد روابط بین اتحادیه دون - سون و اشکانیان - ساسانیان درست باشد، این تحول در دوره‌ای رخ داده بود که پادشاهی فونن زیرسلطه یک ژنرال ویتنامی بوده که تلفظ چینی نامش فن‌شی من^۴ است. او بر منطقه دریایی سلاطین دون - سون مسلط بود و ناوگان‌های دریایی ویتنام تمامی منطقه را زیر نفوذ خود گرفته بودند. از متون تاریخی چین نیز چنین برمی‌آید که دون - سون تحت الحمايه ویتنام بود (چک راوتری، ۱۹۹۵: ۱۴-۱۰).

یک سفیر چین در کشور فونن در قرن سوم میلادی، اطلاعاتی پیرامون تجارت دریایی ویتنام و غرب آسیا و در واقع تجارت دریایی ایران از طریق بنادر دیگر در

1. Yarang
3. Mekong

2. Funan
4. Fan-shi-man

جنوب شرقی آسیا جمع‌آوری کرده است (همان). از طرفی، در تواریخ لیانگ - شو حتی اشاراتی دربارهٔ روابط دیپلماتیک و تجاری بین پادشاهی فونن و هند در همان قرن‌های اولیهٔ میلادی وجود دارد. امروزه محققان در پژوهش‌های خود به این نتیجه‌گیری رسیده‌اند که در واقع ارتباطی بین سکا‌های سکوتی^۱ هند و پادشاهان فونن بوده است (همان).

این موضوع از دو نظر اهمیت دارد:

اول اینکه براساس متون تاریخی چین، در سال ۳۵۷ میلادی، پادشاهی در فونن به سلطنت رسید که اگر نام چینی او را براساس نحوهٔ تلفظ لقب او بررسی کنند، به واژهٔ سانسکریت «چندن» (CHANDAN) می‌رسند که نشانهٔ سکایی بودن این پادشاه ویتنامی است (کودس، ۱۹۸۳: ۵۷ و ۲۳۷). فونن اولین پادشاهی شناخته‌شدهٔ جنوب شرقی آسیا در قرن اول میلادی است؛ که در میان یافته‌های باستان‌شناسان در یک بندر این پادشاهی به نام «اوک-ائو»^۲، یک ظرف شیشه‌ای دیسک مانند به دست آمده که کار دست هنرمندان ساسانی بوده است و تاریخ ساخت آن را قرن پنجم بعد از میلاد تخمین زده‌اند (ریشر، ۲۰۰۰: ۲۰). یک باستان‌شناس فرانسوی ادعا کرده است که جواهرسازان بندر «اوک - ائو» از طرح‌های جواهرسازی ایرانیان و هندیان و حتی مردم تمدن غرب برای صنعت جواهرسازی منطقهٔ خود الگوگیری کرده بودند (همان، ص ۲۰). نکتهٔ جالب اینکه همان باستان‌شناس فرانسوی در یک تحقیق دیگر، ادعا کرده است که در عصر فلزات در جنوب شرقی آسیا که حدوداً به قرن چهارم و پنجم پیش از میلاد ربط پیدا می‌کند، نشانه‌هایی وجود دارد که او آنها را مرتبط به لرستان می‌داند (اسبت و واتسون، ۱۹۷۹: ۲۸۴). عصر فلزات در جنوب شرقی آسیا به‌طور سمبولیک با نام «دونگ - سون»^۳ ارتباط پیدا می‌کند. شروع این عصر در ویتنام بوده ولی بعدها گسترش یافته و الگوهای مشابهی در کامبوج و تایلند و اندونزی نیز پیدا شده است (ریشر، ۲۰۰۰: ۸۹ و ۱۲).

با مطالعات مبتنی بر تاریخ هنری در جنوب شرقی آسیا نیز ثابت شده که ادعاهای مرتبط با ادغام‌های هنری و عقیدتی و فرهنگی اقوام سکوتی و فرهنگ و هنر

1. Scythian

2. Oc-Eo

3. Dong-son

الگوگیری شده در فونن مکمل دیگر مطالعات وابسته به علوم انسانی در زمینه این نفوذهای «هندو-ایرانی» در این منطقه و دیگر فرهنگ‌های مرتبط با ویتنام در جنوب شرقی آسیا است (هال، ۱۹۸۵: ۲۷۸)؛ و براساس نظریه دانشمند برجسته فرانسوی، ژرژ کودت، حکاکی‌های نقاشی‌شده عصر فونن که شمایل اشخاص را نمایان ساخته، و همین‌طور مجسمه‌های به‌دست‌آمده که بلوزهای کوتاه نظامی و چکمه‌ها را نمایان می‌سازد، می‌تواند بازتاب تأثیرات هنری ایرانی در هنر اقتباس‌شده و الگوگیری شده در ویتنام و نیز بازتاب گسترده‌اش در فرهنگ مردم قوم خمر، و جانشینان قومی - فرهنگی فونن بعد از قرن ششم و هفتم در کشور جدید کامبوج بوده باشد (کودس، ۱۹۸۳: ۲۳۷).

دوم اینکه در متون نگارش‌شده تواریخ چین در قرن‌های بعد، اشارات متعددی به ورود ملوانان و کشتی‌های تجاری عصر ساسانی در بنادر دریایی شمال ویتنام شده است که در عصر پادشاهی در چین زیرسلطه خاندان سوئی^۲ و عصر بعدی چین زیرنفوذ خاندان تنگ^۳، ایرانیان تجار عمده بنادر ویتنامی و جنوب چین بوده‌اند (شفر، ۱۹۶۷: ۷۶-۷۷، ۱۸۰، ۱۹۲، ۱۹۸، ۲۰۳)؛ اما در قرن چهارم و یا پنجم میلادی، ملوانان ایرانی در بنادر یک کشور دیگر منطقه به‌نام چمپا^۴ که در مجاورت آبراه‌های بندری ویتنام قرار داشت نیز لنگر می‌انداختند و معروف است که درحین دادوستد با مردم قوم چم^۵، از چاه‌های آب تازه آنها در شهرستان هوی - ان^۶ که هنوز نیز به یادگار مانده‌اند، استفاده می‌کرده‌اند (والدس، لانگ، باربوسا، ۱۹۹۲: ۳۶). این اشارات به قوم چم که اقلیت‌های آنان هنوز در ویتنام زندگی می‌کنند، بسیار حائز اهمیت است؛ چراکه افسانه‌های آنها، به‌ویژه آن گروه‌هایی که از بعد از قرن هفتم میلادی به اسلام گرویدند، با ایران باستان مرتبط است؛ و ما امروز می‌دانیم که در میان ساکنان چند دهکده در یک شهر در جنوب ویتنام که در آنجا مسلمانان چم موسوم به اُرنگ‌بنی^۷ سکونت دارند، نقل‌قول‌های سنتی و عقاید عهد عتیق آنها اشاره به پادشاهی به‌نام

1. Khmer

3. Tang

5. Cham

7. Orang Bani

2. Sui

4. Champa

6. Hoi-an

نورشاون^۱ دارد که براساس مطالعات انجام گرفته بر روی متون به‌جامانده از کشور تاریخی چمپا و تمدن غنی آنها، اشاره‌ای به نام «انوشیروان» تلقی شده است (شفر، ۱۹۶۷: ۱۱). این نظریه مبتنی برمتون اسطوره‌ای و ادبیات مردم چم است که کتابی اسطوره‌ای به نام کتاب انوشیروان^۲ از خود باقی گذاشته‌اند، که موضوعات آن کنایاتی به حکمت و اندیشه‌های دیگر خسرو اول معروف به خسرو انوشیروان بوده است و گفته می‌شود که نوشته‌های این متن اسطوره‌ای در بین مردم قوم چم، «مقدس» شمرده می‌شود (همان، ص ۱۱ و ۲۷۰). باید در نظر داشت که خسرو انوشیروان، شخصیت معروف عصر خویش بوده است: به دلیل توجه او به علم و فلسفه و تلقیاتی که حتماً با همت او در ادبیات ایران و هند ادغام شده بود، در نهایت به‌گسترش اعتقادات ایرانیزه و ادغام در ادبیات مسلمانان جنوب شرقی آسیا و به‌ویژه مالزی منتهی شده است که در تواریخ خود اشاره‌ای علنی به نام و شهرت خسرو اول با عنوان «نوشیروان عادل» دارند (ستوده‌نژاد، ۱۹۹۶: ۴۱-۳۷؛ نیزنک، فخری، ۱۳۷۲: ۲۰، ۲۶ و ۵۱-۵۲).

تجار ایرانی در قرن هشتم میلادی - یعنی یک قرن بعد از سقوط سلسله ساسانی و شروع دوران اسلامی در تاریخ ایران - هنوز اقتدار و نفوذ خود را در آب‌های دریایی منطقه جنوب شرقی آسیا حفظ کرده بودند؛ آن‌چنان که بیش از سی و پنج کشتی تجارتی ایرانی بین بنادر ممالک این منطقه و سیلان، و چین رفت و آمد و دادوستد بازرگانی می‌کردند (همان).

دامنه نفوذ فرهنگی ایران در مالزی تاحدی بود که موجب شد، واژه‌های خالص ایرانی در دادوستد و معاملات بنادر آن کشور تا قرن دهم میلادی به کار گرفته شود (کدی، ۱۹۷۶: ۶۸). واژه فارسی «شاه بندر»^۳ به‌عنوان اصطلاحی که به «مقام» و یا «سرپرست بندر» اشاره داشته، بعدها نیز احیا شده و تا قرن‌های متمادی کاربرد داشته است (همان). این نوع تحولات می‌تواند بازتابی از ماجرای مسافرت مذهبی یک کشیش بودایی چینی به نام ای‌جینگ^۴ - که یکی از زوار بودایی از بندری از چین بود - باشد. او در سال ۶۷۱ میلادی، سوار بر یک کشتی ایرانی، از بندری در ویتنام

1. Nourshavan

2. *Book of Anushirwan*

3. Shah banadar

4. Yi-jing

به مقصدش در کشور دریایی سری‌وی‌جیا^۱ در قلمرو فرهنگی مالزی - اندونزی حرکت می‌کند (ستوده‌نژاد، ۱۹۹۶: ۴۱-۳۷). این بودایی چینی، در نوشته‌هایی که از او به یادگار مانده، توضیح داده است که این نوع کشتی‌ها می‌توانند او را از مسیرهای مختلفی به مقصدش برسانند، از جمله با حرکت و توقف در بنادر تایلند و کامبوج (همان).

کامبوجیه و کامبوجا

کامبوج، تلفظ فرانسوی نام همان کشوری است که در زبان خمر «کامبوجا»^۲ تلفظ می‌شود و به نظر نگارنده این مقاله، احتمال دارد که این نام - کامبوجا - ارتباطی با نام پادشاه باستانی کشور ایرانی، انشان^۳، داشته و «کامبوجا» از «کمبوجیه»^۴ مشتق شده باشد (ستوده‌نژاد، ۲۰۰۱: ۶۹-۵۹).

نگارنده در چند مقاله که از سال ۲۰۰۱ به بعد در نشریه‌های علمی و از جمله در مقاله کنفرانس هشتم مطالعات تایلندشناسی ارائه داده است، به این ارتباط لفظی که نام یک پادشاه باستانی ایران را به نام باستانی کامبوج مرتبط می‌سازد، اشاراتی داشته است (ستوده‌نژاد، ۲۰۰۲: ۱۷۴-۱۳۲).

برای دفاع از نظریه «تأثیرات تمدن باستانی ایران در کامبوج»، از جمله در همین مقاله، اشاره‌ای به نفوذ فرهنگ و هنر «هندو-ایرانی» فونن در ویتمام و ارتباط سکوتی‌ها با ظهور پادشاهی مقتدر فونن کرده‌ام. اما نکات قابل توجه دیگری نیز در این مورد وجود دارد؛ از جمله اینکه نحوه دفن در کشور کامبوج و فونن بسیار شبیه سنت دفن اموات زردشتیان ایران است: آنان نیز بدن فوت‌شدگان را به لاشخور و حیوانات گوشتخوار دیگر می‌سپردند و این سنت تا قرن نوزدهم ادامه داشته است (برلینگ، ۱۹۹۲: ۶۷-۶۶ و ۷۱). باورینگ در کتابش به اجرای این شیوه از دفن اموات در تایلند نیز اشاره کرده و آن را با دفن اموات پارسیان هندوستان قابل مقایسه دانسته است (باورینگ، ۱۹۶۹: ۱۲۳-۱۲۲). از طرفی، می‌دانیم که دفن اموات به شکل رها

1. Srivijaya

2. Kambuja

3. Anshan

4. Kambujijeh

کردن اجساد در یک سکوی بلند برای لاشخورها^۱ در جنوب تایلند در منطقه ساکنان مالایی مقیم پاتانی^۲ تا شروع رواج اسلام تداوم داشته است (بونگاس، ۱۹۸۶: ۸۵-۹۱). این نشانه‌های دفن اموات می‌تواند بازتاب نفوذ و اقتدار پادشاهی فونن در ویتنام بوده باشد و اینکه اقوام کامبوجی و سیامی و مالایی تحت‌الحمایه و بنابراین زیر نفوذ تمدن اقوام سکوتی و ایرانی تبار «هندو-ایرانی» بوده‌اند که از طریق ادغام در خاندان بومی کشور فونن، به وسعت فرهنگی، باورها و تأثیرات زبانی و ادبی و اسطوره‌ای در تمدن‌های جنوب شرقی آسیا دست یافته‌اند.

البته دو موضوع را باید در نظر داشت: اول اینکه تبت در دیرینه آسیای جنوب شرقی، نقشی قومی-زبانی-فرهنگی داشته است و این تأثیرات احتمالاً در میراث هندوچینی کامبوج نیز به نوعی وجود دارد (ویل دورانت، ۱۹۶۳/۱۳۶۳: ۲۹۲). دوم اینکه نحوه تدفین از طریق رها کردن اجساد به سمت لاشخورها در تبت باستان نیز متداول بوده است (رای، ۱۹۵۲: ۹-۶). با این حال، تبت باستان نیز با ایران باستان روابطی داشته است (ستوده نژاد، ۱۹۹۵: ۲۸-۳۴).

در بررسی‌هایی که نگارنده از سال ۱۹۹۳ میلادی در مراکز تحقیقاتی وابسته به دانشگاه‌ها و مؤسسات پژوهشی در تایلند و کامبوج و ویتنام انجام داده، به یک نتیجه‌گیری اجمالی رسیده است: از دیرباز اعتقادات و دیگر ویژگی‌های فرهنگی و آداب و رسوم تمدن باستانی ایران، با هجوم اقوام مهاجر ایرانی تبار، به جنوب شرقی آسیا رسیده و در نتیجه سکونت اقوام «هندو-ایرانی» در زمان‌های متفاوت در ناحیه‌های گوناگونی در ویتنام، کامبوج و محدوده جغرافیایی تایلند و لائوس و برمه، و دیگر سرزمین‌های این منطقه و معاشرت آنان با مردم بومی این کشورها، به مرور به تأثیراتی منجر شده که به‌طور متناوب در اندیشه‌ها و عقاید مذهبی و خرافات و آداب و رسوم و زبان‌های آنها ریشه دوانیده است.

در سال ۱۹۹۶، اولین نظریه‌ام را در این مورد به کنفرانس بین‌المللی مطالعات تاریخ تایلند فرستادم (ستوده‌نژاد، ۱۹۹۶: ۲۰۷-۱۹۹). این تحقیق که براساس مطالعاتی در دسامبر سال ۱۹۹۶ در دانشگاه پنوم‌پن، به نگارش مقاله‌ای انجامید که منطبق

بر مطالعات تطبیقی در تایلند و لائوس و ویتنام و کامبوج بود به یک نظریه جدید پیرامون شباهات خارق‌العاده بین جشن آبریزان و همتای آن در تایلند، لائوس، برمه و کامبوج منجر شد (ستوده‌نژاد، ۱۹۹۷: ۵۸-۵۳). در این تحقیق، براساس مشاهدات عینی، چشم‌اندازی در برابر جشن «سونکران»^۱ در تایلند گشودم؛ جشنی که مطابق یک سنت کهن، «جشن سال نو» مردم بومی جنوب شرقی آسیا بوده، و به خشکسالی‌ها و حیات کشاورزی و نیایش به ارکان طبیعت از جمله آب و دیگر نمادهای طبیعی مرتبط می‌شده است (همان). در کشور کامبوج که مردم آن با مردم تایلند پیوندهای قومی و فرهنگی و مذهبی دارند نیز چنین جشنی وجود دارد که در تلفظ زبان خمر بدان «سنکران»^۲ می‌گویند.

در ایران عصر ساسانی، در زمان فرمانروایی فیروزشاه در قرن پنجم میلادی، خشکسالی عظیمی روی داد که گویند هفت سال به طول انجامید؛ ولی بعد از این دوره رنج و مشقت‌هایی که دهقانان و مردم ایران متحمل شدند، باران‌های فراوانی بارید و میزان حاصلخیزی‌ها و سرسبزی مزارع و دشت‌ها به حدی رسید که کشاورزان ایرانی به شکرانه این نعمت الهی به جشن و پایکوبی در زیر قطره‌های باران پرداختند؛ و احتمالاً همین جشن به «جشن آبریزان» منتهی شده باشد. فیروز ساسانی بیست و پنج سال سلطنت کرد. او در زمان خشکسالی‌ها، با وارد کردن غله و آذوقه از ممالک دیگر، به محتاجان و فقرا رسیدگی می‌کرد تا از میزان تلفات انسانی و حیوانی بکاهد (ترابی، ۱۳۷۲: ۶۱). بعد از فیروز، بلاش به پادشاهی رسید؛ و او فرمان آزادی دینی را در مورد رواج آیین مسیحی در ارمنستان و ایبری اعلام کرد (همان). در اوت ۲۰۰۰ که برای طی یک دوره مجدد تحقیقاتی به دانشگاه سلطنتی پنوم‌پن - پایتخت کامبوج - رفتم، رئیس دپارتمان تاریخ این دانشگاه به نگارنده گفت که به ایشان اطلاع داده‌اند یک سکه کامبوجی قدیمی در ارمنستان پیدا شده که تاریخ و محل پیدا شدن آن بر ایشان پوشیده مانده است. از طرفی، باستان‌شناسی‌های سال‌های اخیر در کامبوج، هموارکننده نظریه ظهور حکومت پیش از عصر فونن در سده اول میلادی است. یافته‌های باستان‌شناسی کامبوج،

برای بررسی، به مرکز شرق - غرب در هاوایی فرستاده شده‌اند. در سفر پژوهشی اخیر نگارنده به ویتنام در تابستان سال ۲۰۰۴، استادان ویتنامی به یافته‌شدن نشانه‌های ظهور تمدن در آن کشور در پیش از میلاد مسیح اشاراتی کردند. البته تا امروز نشانه‌های دقیقی از وجود روابط دیپلماتیک و حتی فرهنگی بین ایران باستان و کامبوج از طریق دریانوردان ایرانی در بنادر کامبوج در دست نیست؛ ولی آنچه بر ما روشن است، متون تاریخی و نمادهای فرهنگی و درعین حال مطالعاتی است که از روی آنها می‌توان به انگیزه‌های متعددی برای نفوذ ویژگی‌های ایرانی و «هندو-ایرانی» در کامبوج اشاره کرد. در مطالعات اخیر، به نظریه شباهت‌های سفالینه‌های کامبوج و ایران باستان نیز برخورد کردم (رونی، ۱۹۸۴: ۲۷-۳۸).

نتیجه‌گیری‌های اجمالی

باید در نظر داشت که اقوام سکایی مختلف احتمالاً گاه، به‌طور متناوب، از محدوده‌های جغرافیایی شبه‌قاره به جنوب شرقی آسیا کوچ‌هایی می‌کردند. این اقوام در زمان ادغام‌های فرهنگی و قومی و زبانی و اعتقاداتی با افراد متفاوت در هند (سری و استوا، ۱۹۷۲: ix, xii, xvi, ۶, ۲۳, ۸۱, ۲۴۴-۲۴۳, ۲۴۶, ۲۵۲, ۲۵۳, ۲۵۷-۲۵۹) به کوچ‌های خود ادامه دادند و به خاور دور رسیدند.

خطی که مردم کشورهای لائوس و برمه و تایلند و کامبوج با آن می‌نویسند، برالفبایی استوار است که از زبان سانسکریت گرفته شده است (چین، ۱۹۹۲: ۶۷ و ۶۹).

محققان زبان‌شناسی در جنوب شرقی آسیا از زبان تکلمی مردم این منطقه با نام «آسترو-آسیایی»^۱ یاد می‌کنند؛ و گفته می‌شود که مردمی که از قرن‌ها پیش در عهد باستانی در جنوب شرقی آسیا سکونت گزیدند، با اقوام مقیم در جنوب چین، پیوندهای قومی و زبانی دارند و با توجه به نظریه «آسترو-آسیایی»، زبان تکلمی مردم جنوب شرقی آسیا با زبان مردم تبت^۲، و مهاجرت اقوام تبتی از مناطق غرب و جنوب چین به سوی جنوب شرقی آسیا مرتبط است (برلینگ، ۱۹۸۴: ۱۰-۱؛ نیز نک. دیفلوت، ۱۹۸۴: ۱۰-۱ و ریشتر، ۲۰۰۰: ۷-۹، ۱۲-۱۴ و ۲۳-۲۴).

از دیگر نشانه‌های فرهنگی و تطبیقی، جشنی به نام آبریزان در هند در عهد باستان است که به‌طور سمبولیک سالی یک‌بار در عصر حاضر نیز اجرا می‌شود و بدان «هولی»^۱ می‌گویند (آداب و رسوم، نمایشگاه‌ها و جشن‌های هند^۲، ۱۲:۱۹۹۹). این ارتباطات هندی و «هندو-ایرانی» که اقوام سکایی را از آسیای میانه به شمال هند مرتبط می‌ساخته و به نفوذ آیین میترا در هند، و ادغام‌های عقیدتی سکاهای هندی‌های برهمن انجامیده (سری‌واستاوا، ۱۹۷۲: ۸۱، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۵۲-۲۵۳، ۲۵۷، ۲۵۹)، به احتمالی با مهاجرت روحانیون موسوم به برهمنین^۳ به کامبوج رسیده است؛ چرا که در کتیبه‌های به‌دست‌آمده در کامبوج که متعلق به قرن سیزدهم میلادی است، اشاراتی به برهمن‌های سکوتی^۴ وجود دارد، و محققان آن را یک رابطه ایرانی می‌دانند. در معابد مجموعه‌ی انگکور^۵ (کودس، ۱۹۸۳: ۲۳۷) و بویژه در انگکوروات^۶ و دیگر بناهای پادشاهان خمر در شهر کامبوجی سیَم رِب^۷، زمانی که در ماه اوت سال ۲۰۰۰ به این شهر رفتیم، به اسلوب و معماری‌های آنها در رابطه با بناهای اشکانی و تخت‌جمشید به نگرش‌های تطبیقی توجه کردم. این احتمال که اقوام هندوایرانی در گذشته‌های دور از طریق کوچ‌های متناوب، و گذر از سرزمین‌های نفوذی و تأثیر گرفته از اقوام هندواروپایی، به سمت آسیای جنوب شرقی رفته باشند، وجود دارد. باید در نظر داشت که آمیختگی‌های قومی - زبانی - دینی - فرهنگی در خاور دور، سوابق کهنی دارند؛ و مردمی که امروزه در جنوب شرقی آسیا زندگی می‌کنند، مشترکات عمیقی دارند. لذا هر تأثیری که هندوایرانی‌ها و اشکانیان و ساسانیان در یک محور خاور دور به‌وجود آوردند، اجتناب‌ناپذیرانه به دیگر محورهای وابسته به آن منطقه نیز رخنه کرده است. در نهایت، تمدن خمرهای بومی کامبوج نیز از این قاعده مستثنا نبوده است و می‌توان با استناد به یافته‌های باستان‌شناسی و آداب و رسوم باقیمانده در کامبوج، به میراث‌های هندوایرانی در

1. Holi

2. *Customs, Fairs and Festivals of India*

3. Brahmin

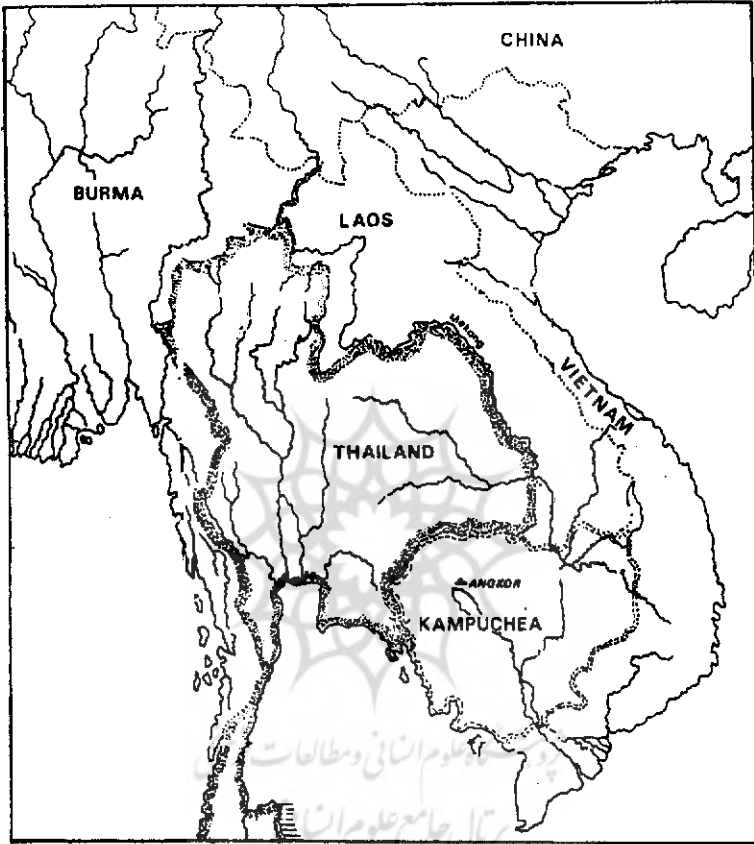
4. Saka-Brahmana

5. Angkor

6. Angkorwat

7. Siem Reap

کامبوج اشاره و این مشترکات را نماد روابط تاریخی ایران باستان و کامبوجا تلقی کرد.

کامبوج و همسایگان دیگر آن: ویتنام، لاوس و تایلند

در محورهای جغرافیای جنوب شرقی آسیا

کتابنامه

ترابی، محمد. ۱۳۷۲. نگاهی به تاریخ و ادبیات ایران پیش از اسلام. تهران: انتشارات عطار.
فخری، ماجد. ۱۳۷۲. سیر فلسفه در جهان اسلام. ترجمه به فارسی زیر نظر نصرالله پورجوادی.
تهران: مرکز نشر دانشگاهی.

ناردو، دان. ۱۳۷۹. امپراتوری ایران. ترجمه مرتضی ثاقب‌فر. تهران: انتشارات ققنوس
ویل دورانت. ۱۹۶۳. داستان تمدن، کتاب ۱: میراث شرقی ما. تلخیص: عزت صفری، اقبال،

- Bongas, Wayne A. 1986. Some Early Islamic Tombstones in Patani. Vol. 59, Part 1. JMBRAS.
- Bowring, John. 1969. The Kingdom and People of Siam. Vol. one. London: Oxford University Press.
- Briggs, Lawrence Palmer. 1999. *The Ancient Khmer Empire*. Bangkok: White Lotus Press.
- Burling, Robbins; 1992. *Hill Farms and Padi Fields: Life in Mainland Southeast Asia*. Arizona State University.
- Cady, John F. 1976. Southeast Asia, Its Historical Development. New York: Tata-Mc Graw Hill Publishing Company, Ltd.
- Chakravati, Adhir K. 1995. "Early Sino-Indian Maritime Trade and Funan", *The Southeast Asian Review*, Vol. xx, No. 1,2.
- Coedes, George. 1983. *The Making of Southeast Asia*. Berkeley: University of California Press.
- Customs, Fairs and Festivals of India. March 1999. Ministry of Tourism, Government of India. New Delhi.
- Di Crocco, Virginia M. 1987. "Finds of 8-11th C. Persian-Type Ceramics and Metal Artifact in Central and Northern Thailand", *The Siam Society Newsletter*, Vol. 3, No. 3.
- Diffloth, Gerard. 1984. *The Dvaravati Old Mon Language and Nyah Kur*. Bangkok: Chulalongkorn University.
- Fisher, Charles A. 1969. *Southeast Asia, A Social Economic and Political Geography*. London: Muthuen and Co., Ltd.
- Ghosh, Manomohan. 1960. *A History of Cambodia, From the Earliest Time to the End of the French Protectorate*. Calcutta: J.K. Gupta.
- Hall, Kenneth R. 1985. *Maritime Trade and State Development in Early Southeast Asia*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Mair, Victor, H. 1990. *Old Sinitic Mag, Old Persian Magus, and English Magician*. Early China 15.
- Jean, Georges. 1992. *Writing, The Story of Alphabets and Scripts*. New York: Discoveries: Harry N. Abrams Inc. Publishers.

- Ray, Himanshu P. 1994. *The Winds of Change: Buddhism and the Maritime Links of Early South Asia*. Delhi: Oxford University Press.
- Richter, Ann. 2000. *The Jewelry of Southeast Asia*. London: Thames-Hudson.
- Rock, J.F. 1952. *The Na-Khi Naga Cult and Related Ceremonies*, Part 1: Serie Orientale Roma VI. Roma: Instituto Italiano Per Il Medio Estremo Oriente.
- Rooney, Dawn. 1984. *Khmer Ceramics*. Singapore: Oxford University.
- Schafer, Edward H. 1967. *The Vermilion Bird: T'ang Images of the South*. Berkeley: University of California Press.
- Setudeh-Nejad, Shahab. 1996(a). "Cultural and Cosmological Impact of Sasanian Civilization in Vietnam and Peninsular Areas of Southeast Asia", *Asian Culture*, Vol. XXIV. No. 4.
- _____ . 1996(b). "Indo-Iranian Shaman Beliefs' Elements in Siamese and Southeast Asian Rituals: A Tentative Examination", *Proceedings of the 6th International Conference on Thai Studies*, Theme VII, Chiangmai.
- _____ . 1996(c). "The Role of Abe no Nakamaro in the Politics of T'ang Empire in Vietnam: Adventure and Intrigues of a Shipwrecked Japanese in Southeast Asia", *Journal of Asian Studies*, Vol. 4, No. 1, January-March, Chiangnai University.
- _____ . 1997(d). "The Discovery of a Zoroastrian Festival in Thailand's 'Songkran': Assimilation of Indo-Iranian Mythic Notions in the Cultural Heritage of Southeast Asian Peoples", *Asian Culture*, Vol. XXV, No. 3.
- _____ . 1998. "The Significance of 'Persian Context' Discoveries from Archaeological Sites in Thailand and Southeast Asia: A Concise Perspective", *SPAFA Journal*, Vol. 8, No. 3.
- _____ . 1995. "Transmission of Sasanian Arts and Other Indigenous Cultural Traditions of Pre-Islamic Persia to Southeast Asia", *Spafa Journal*, Volume 5, Number 1, January-April, Bangkok.
- _____ . 2001. "A West-Asian Perspective on Sanskrit-Based Affinities of Khmer Language and Culture", *The Journal of the Asiatic*

Society, Vol. XLIII, No. 4, Calcutta.

- _____. 2002. "An Interpretation of Thai History Regarding Some Sasanian-Based Characteristics Assimilated in the History of Thought, Arts, Cosmology and Cultural Heritage of Siamese People since Ancient Times", Proceedings, The 8th International Conference on Thai Studies, January 9-12, Ramkhamhaeng University, Nakhon Phanom, Thailand.
- Smith, R. B.; Watson, W. (Edited). 1979. *Early Southeast Asia: Essays in Archaeology, History and Historical Geography*. New York, Kuala Lumpur: Oxford University Press.
- Srivastava, V.C. 1972. *Sun-Worship in Ancient India*. Allahabad: Indological Publications.
- Valdes, Cynthia C.; Long, Kerry Nguyen; and Barbosa, Artemio C. 1992. *A Thousand Years of Stoneware Jars in the Philippines, JAR Collectors, Philipines*.
- Warmington, E.H. 1974. *The Commerce Between the Roman Empire and India*. London, New York: Curzon Press, Octagon Press.
- Wicks, Robert S. 1992. *Money, Markets and Trade in Early Southeast Asia: The Development of Indigenous Monetary Systems to AD 1400*. New York: SEAP.
- Wolters, O.W. 1970. *The Fall of Srivijaya in Malay History*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

ژړوېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی